

Egy író utazása a politikusok országában

ALBERT GÁBOR: AZ ÖREG KUTYA VEDLENI KÉSZÜL

Kimondva-kimondatlanul súlyos szemrehányás illeti a rendszerváltozás évtizedében élő és alkotó írókat: nemhogy égő csipkebokrok nem voltak, még a vándorigricek által valaha tisztessen ellátott hírvívó feladatot sem teljesítették. Nem volt megszívlelendő szavuk, addig sem jutottak, hogy legalább pontosan megfogalmazzák a számtalan kérdést, megoldásra váró gondot, sőt, még arra sem telt erejükből, hogy megbízhatóan rögzítsék a történelmi napok hatalmas tapasztalatanyagát. Mintha nem is ebben az évtizedben élnének, itt, egy drámai sorsforduló kellős közepén. Nem volt szavunk – elismerem, mert hát sokan mi magunk, írófélék is éreztük, érezzük e várakozással szemben a mulasztásunkat, még ha tettünk is ezt azt. Biztos, hogy nem eleget. Különösen nem volt elég ez a mindent lehengetlő, mindent magába faló publicisztikai invázióval szemben, amelyben egyébként az írók egy része vehemens pártkatonaként fel is sorakozott, s ez aztán további tápot adott a bizalmatlanságnak, különösen a kampányok leülepedése idején, az össznépi másnaposság állapotában. De hadd fordítsam vissza a szemrehányást a magyar olvasó értelmiségi réteg felé, amely csak most, egy évtizednyi késéssel fordul szellemi megrendelőként hozzánk, most, amikor már csömörig eltelt az újságírók hisztériáival, belevakult a „fontos ügyek” tűzijátékába, és e tizenegy év salakjától nem tud egykönnyen megszabadulni. A kilencvenes években persze ügyet sem vetett azok szavára, akik nem akarták kiszolgálni alantas gyűlöletéhségét, barbár irigységét ocsmány szenzációkkal, akik nem kínáltak azonnali mákonyt az elbizonytalanodott léleknek az egzisztenciális aggodalomra és a homályos szegyenre a kádársta múlt miatt.

Most joggal mondhatom ezt, mert Albert Gábor válogatott esszéiben, amelyek közé ugyan a nyolcvanas években írtak közül is bekerült néhány, de a kötet nagyobb hányadában a kilencvenes évekből származik, ott a bizonyíték, hogy igenis volt olyan szó ezekben az évtizedekben, amelyre támaszkodnia lehetett volna a kortárs értelmiségnek, ha a méltóságára valamit is adott volna. Nem, azt nem mondhatom, hogy íme, az égő csipkebokor, csak követni kellett volna. Albert Gábor könyve nem üdvöztet, nincsenek benne politikai receptek. Még erkölcsi receptek sincsenek benne, mindössze pontos és őszinte elemzésekben a gondolkodás gyönyörét, biztonságérzetét kínálja fel. Azaz teljesíti értelmiségi hivatását. Sokféleképpen szemléltethetném e tanulmányokból kiemelt idézetekkel, hogy mi ennek az értelmiségi szerepnek az etikája, végül is egy Hamvas-mondatot emelek ki, amelyet ő is idéz: „A dolgok olyan nyíltsággal mutatkoznak meg az ember előtt, amilyen nyíltsággal áll önmaga előtt.” S ha már értelmiségi szerepről beszéltem, ide illik egy Lamartine maxima is, amelyek kigyűjtésében Albert Gábor olyan nagy és keserű örömét lelte egyik legkiábrándultabb időszakában, 1994-ben: „A szerepben nincs nagyság; nagyság csak a hitben van.”

Albert Gábor a nagy esszéíró elődökhöz illeszkedő felkészültséggel, szenvedéllyel ír, azaz mintha élet-halál harcot vívna – miért is? az igazság fel-

Kairosz Kiadó
Budapest, 2001

ismeréséért? az ostoba és megalázó tévhit, előítélet ellen? a rabellekek tompasága ellen? a cinikus rabtartók és a manipulátorok vonzó ideológiái ellen? –, igen, mintha megvívna azért a többletért, amely az ember lényét megkülönbözteti minden állati létől: lényre transzcendens feléért, a gondolkodásért. Ez a transzcendencia nem vallási természetű, holott Albert Gábor tevékeny részvételét ismerve a református egyház életében könnyen gondolhatnánk erre. Ezek a tanulmányok azonban – noha jelentős részük az egyház lapjában jelent meg vagy a szárszói konferenciáin hangzott el – teljességgel a magyar társadalom jelenségeiben és tapasztalataiban gyökereznek. Csak annyiban van jelen a protestáns szellemiség Albert Gábor szemléletében, hogy az emberi felelősségre alapozza minden etikai normáját. Arra a felelősségre, amelyet a reformáció hozott vissza a kereszténységbe (ezzel megújulásra ösztönözve a katolicizmust is).

A felelősség, az ember erkölcsi tartásának fontossága a történelem valóságában meghatározó kritériuma volt a nyolcvanas évek ellenzékiességének is, és a vadkapitalizmussal és globalizációval beköszöntő kilencvenes években is ennek jegyében védi magát a pénz arroganciájával szemben az emberi és nemzeti jóérzés, hiszen mindkét korszak haszonélvezői a hasznosságra, eredményességre, sikerre mint abszolútumra hivatkoztak akár mint „réálpolitikusok”, akár mint „a gyakorlat emberei”. Nem is szólva az úgynevezett politológusok hadáról, akik a tömegkommunikációban glorifikálták a létező leglaposabb ideológiát, a praktikizmust. Persze, ők szakemberek voltak. S ha már itt tartunk, nem állhatom meg, hogy ne emlékeztessék arra: az írók ebben a mezőnyben dilettánsoknak minősültek, jóindulattal szólva is amatőröknek, akiknek csak jár a szájuk, de nem értenek semmihez. S az írók egy részét valóban frusztrálni lehetett ezzel az általános vélekedéssel. Albert Gábor kihívó bátorsággal vállalta, hogy ezeknek a stigmáknak elébe menjen. „Profik és amatőrök” – írja a közéleti szerepmodelleket felvonultató portrészorozata élére a cikluscímet, s ennek kulcsa a Teleki László öngyilkosságáról szóló írásban van. Telekit ugyanis egy rokonifjú látta utoljára élve, ő jött ki nem sokkal a revolverdörrenés előtt a palotából, aki az új korszak szellemének megfelelő ember volt, a küszöbön álló jövő embere: Tisza Kálmán. A profi politikus. S mielőtt egy idézetet olvasnék fel ebből az esszéből, vessünk egy pillantást keletkezésének dátumára: 1985–86. S most az idézet: „Az elvtelenség – mert az ’eklektikus politika’ ennek a fedőneve – mindenekelőtt a társadalmi aktivitást bénítja, a célok és eredmények hiánya pedig a társadalom életerejét sorvasztja, önértékelését zavarja meg, ezzel aláássa öntudatát és önbecsülését. Ahol ugyanis nincsenek célok és ideák, ... marad a *carpe diem*. Az így keletkező űrt pedig a mindennapi élet silány örömei töltik ki, azok emelkednek egyetlen céljá. Megszerzésüknek pedig legbiztosabb eszköze az *okos megalkuvás* [Kiemelés A. G.-tól], amely hovatovább már erénynek számít, mint ahogyan a politikának is legfőbb doktrínája az agyonhallgatás, az időnként alkalmazott erőszak, kitérés minden égető kérdés elől.” (*A profi és az amatőr*)

Nos, Albert Gábor feltételezése és sugalmazása szerint Teleki László megérezte unokaöccse személyében egy ilyen kornak a beköszöntét, amelyben nem akart már részt venni.

Mi viszont, egész generációk, nem lehettünk testületileg öngyilkosok, életünk legfőbb erkölcsi feladványa az volt, hogy megszabjuk magunknak a megalkuvás normáit. Hogy ezt ki-ki hogy végezte, túl óvatos volt-e vagy se, ő maga tudja legjobban. De e kötet másik írásából, a Székely János filozófiai rendszerteremtő kísérletét elemző, nagy intenzitású tanulmányból (Székely János „*Üdvötana*”) ide kívánczok Székely János

egy megjegyzése: „Ki nem állhatom, amikor hallgatólagos kollaborálással, passzív együttműködéssel, 'statisztálással' vádolnak, s ily módon akarnak felelőssé tenni a diktatúráért. Bocsánat: kényszerített voltam, nem pedig kényszerítő.” Ugyanakkor e mellett az igen indokolt különbségtevés mellett fontos szempont Albert Gábor valóság-látásában ama előző is, hogy tudniillik nem mindegy: az erkölcsiség imperatívuszának fenntartása mellett éljük-e meg szégyeneinket, megalkuvásainkat, vagy pedig aggálytalan cinizmussal, az úgynevezett túlélési stratégiánk természetes részeként. Különös, hogy több mint tíz évvel később, egy átszerveződött társadalmi-politikai közegben még mindig, vagy talán újra az élet alapvető döntéskényszerei közé tartozik számára, és minden bizonnyal jó néhányunk számára a morális tartás (látszólagos öncélúságának) a vállalása, védelme, hirdetése. 1997-ben elmondott előadásában például egy remek meghatározást talál az „ahogy lehet” cselekvés morális és immoralis fajtájának megkülönböztetésére. Jan Tinbergen Nobel-díjas közgazdász 1970-es könyvéből idézi: „Az emberiség jövője egy új, átfogó etika kialakításán múlik, mely az együttműködésen, a jobb kölcsönös megértésen, a gyanakvás és a rövidlátó érdek szükségszerű háttérbeszorításán, valamint azon múlik, hogy *megállapítjuk-e a túlélés normáit, s nem egyszerűen a túlélést tekintjük normának.*” [Kiemelés tőlem.]

A „szakértők” és a „gyakorlati emberek” egyelőre még a balekok játékának tartják az efféle gondolatmeneteket, de Albert Gábort nem lehet elriasztani ezzel a stigmával sem, ahogy fűtyül az amatőr minősítésre is. Sőt! „A balek még hisz az emberi szóban, magában az emberben, az még nincs megterhelve hitet romboló tapasztalatokkal. A balek bízik az emberben és hisz magában. A balek nem fél az élettől, s eszméért, elvéért, a közérdekért még a kinevetés kockázatát is vállalja. A balek maga a megtestesült bátorság. A dörzsölt az élet nyomorékja, megcsönkített lelkű ember, elgyávult ember, aki gyávaságát is inkább elviseli, mint hogy kinevessék.” (*A balekság dicsérete*)

Hát, ennyit változott a világ és benne a hivatástudatos értelmiségi ember helyzete a rendszerváltozás óta. 1986-ban ugyanis, az Írószövetség nevezetes közgyűlésén hatalmas visszhangot vert egy balek felszólalása. A felszólalás szövege e könyvben is olvasható. Albert Gábor akkori kiállása már nem vonta maga után az Írószövetség feloszlását, de nem volt veszélytelen; a bár meggyengült, de még mindig totális hatalmat a legérzékenyebb pontjain támadta meg: az akkori sikerpropagandával szemben a népeségpusztulástól kezdve valamennyi válságjelet felemlgette, s szembesítette a hatalmat az elszakított nemzetrészekkel szemben elkövetett jóvátehetetlen vétkeire. Ma olvasva döbbenet látom, hogy mindaz, amit az erkölcsi-tudati leromlásról mondott akkor Albert Gábor, a mára nézve is érvényes, s az ott felsorolt sorsproblémák máig gyötrő kérdései a magyar társadalomnak. Viszont ugyanaz, ami akkor egy író hőstette volt, s futótűzként terjedt a híre országhatáron belül és kívül, ma könnyen nevetéséges szereptévesztésnek, dilettáns fontoskodásnak minősülhet. Hát igen, ezt kellett feldolgoznia az írónak, az értelmiségi embernek épp politikai reményei beteljesülése után: nem elég, hogy az önhitt, győzelmi mámorban úszó gazdasági és politikai technokraták ignorálását kell elviselnie, hanem azok is legyintenek rá, akik vele együtt lettek kiszolgáltatottjai ennek a barbár „győzelemnek”. Ide is illik egy Lamartine-maxima: „Az igazság mámore az embernél irtóztatóbb, mint a tévedés mámore, mert tovább tart és több szent dolgot szentségtelenít meg.”

Ez utóbbi idézettel talán azt is szemléltetni tudtam, hogy Albert Gábor vérbeli gondolkodóként soha nem tér ki a felmerülő kétségek elől. Éppen abban az írásában,

amelyből a Lamartine-idézetek valók, egy különösen nehéz életszakasz „önterápiás” naplójában (*Milyen a politika, és milyen a forradalom?*) tanúsítja, hogy milyen borzasztóan nehéz tisztességesnek maradni a gondolkodásban. 1994 – a rendszerváltók élgárdájához tartozó Albert Gábor számos csalódás, csüggesztő tapasztalatok után Lamartine könyvét kezdi olvasni a girondistákról, tragikus sorsukról, a forradalmi gépezet hiteles leírását kapja olyan valakinek a tollából, aki rendelkezik a méltányosság adományával, s mind a királyt, mind a forradalom szörnyetegeit emberi valójukban írja le. (Annál különösebb, hogy ezen a könyvön hevítette Petőfi a saját forradalmiságát – vagy tán éppen Lamartine embersége miatt volt ez lehetséges?) Magyarországon 1990-ben nem volt forradalom – mint tudjuk, nem utolsó sorban Antall Józseftől is –, Albert Gábort azonban mégis megdöbbenetheti – és méltán – egyes motívumok, emberi karakterek egybeesése a két történelmi időben. Ezt olvassa például Lamartine-nál: „Egy erényes embertől mindig számítani lehet önzetlenségére, de egy párt tömegétől soha. A pártok sohasem nagylelkűek, nem mondanak le, hanem kiirtják ellenfeleiket. A hősi cselekedetek a szívből származnak, és a pártoknak nincs szíve; nincs egyebök, csak érdekeik és nagyravágásuk. Minden testület maga a megtestesült önzés.” És egy másik: „Senki se hajlandó annyira visszaélni jogával, mint az, ki csak most vívta ki...” – Ezeket olvasta akkoriban Albert Gábor, bár írhatta is volna mindezt. A hallatlan érzelmi fegyvermezezségre és a kényes arányok követésére jellemző, hogy sebeket osztó elvbarátainak pár hónap múlva bekövetkező választási veresége nemhogy feloldaná a lélek keserűségét az igazolódás fájdalmas kéje által, hanem a keserűség még sivárabb köreibbe taszítja. Éppen azért, mert a személyes csalódás, az évtizedes illúziók megcsúfolása nem rombolhatta le benne az ideálokat, amelyek egész személyisége szerves részei. Az elvtelen ember, ha valamilyen ügy szolgálatában csalódás éri, nyomban nyúlhat egy másik szolgáltni való ügy után. Könnyű neki – mondjuk erre, holott valószínűleg neki rosszabb: minduntalan elveszít mindent, meggyűlöli sorra eszméit, hiteit, társait, múltja minden epizódját, idegen marad a földön. Az emberi lét transzcendens hivatásának tudatában élő „balek”, „amatőr” azonban mindig saját múltján, bőrén és a világon belül marad.

Nem szóltam még a történelmi portrékról, amelyekben önismeret és emberismeret vegyül az idegen sorsok és alkatok iránt való nemes kíváncsisággal. A kötet két rövid önéletrajzi vallomás után ezekkel nyit. Hogy mennyire a sorsmodell érdekli Albert Gábort, mutatja a Mednyánszky-portré is, amelyben Mednyánszky, a portréfestő ars poeticaként kimondja: „A legabsztraktabb lélekforma, amelyet ismerünk, az emberi arc. Ez a konkrét forma.”

Egy ilyen „konkrét formáról”, Kecskeméthy Aurél élettörténetéről alighanem elmondhatom, hogy a maga módján tökéletes. Bach-huszár, bécsi cenzor, Bécs érdekét szolgáló újságíró, aki nem győzte kicsinyelni, leszólni a forradalom és szabadságharc történéseit, résztvevőit, miközben „magyar szívűnek” tartotta magát, sőt, mártírnak, a bécsi udvar áldozatának, akit büntetnek Széchenyihez fűződő kapcsolata, döblingi látogatásai miatt. E kapcsolat csakugyan furcsa: Kecskeméthy Aurélt nyilván sznobizmusa, hiúsága vitte bele, hogy a gróft látogassa, de hogy Széchenyi miért tüntette ki figyelmével őt, rejtély. A kiegyezés után – bár változatlanul duzzog „sérelmiei” miatt – teljesen beépül a kor nyilvánosságába, mondhatni, sikeres ember lesz. Albert Gábor azzal zárja történelmi ténynovelláját, hogy „Új kor következik, új eszmék, és ahogy a »nemzet« összebékül a hatalommal, ez a megholtak kikiáltott nemzedék is új erőre

kap, elfoglalja azokat a társadalmi posztokat, melyet hosszabb-rövidebb »erkölcsi« böjttel érdemelt ki és szerzett meg magának.” „Domesztikált oportunizmusnak” nevezi ezt a magatartást. A Kádár-féle konszolidáció folyamatában megszületett jellegzetes oportunista „káder” valamennyi vonása kísértet benne. Csak Kecskeméthy Aurél kissé mulatságosabb és tehetségesebb figura, mint az általa megvalósított modell késői példányai, legalábbis amilyenek mi ismerhettük őket.

A kötet egyik meglepő hozadéka tehát, hogy összeáll belőle egy erkölcsfilozófiai aspektussal végigélt, végigírt és végigolvasott élet, mert hiszen a Székely Jánosról, Vatai Lászlóról szóló elemzések, kiegészülve a tanulmányokban elszórtan megjelenő bölcséleti ítéletekkel olyan írónak mutatják Albert Gábort, akinek ez a bölcséleti távlat természetesen hozzátartozik a gondolkodásához. (S ezzel rácáfol a közkeletű előítéletre, hogy a magyar írónak nincs ilyenje, be van oltva filozófia ellen.) Hogy ez az egyetemi tanszékek felől Hamvasostul és Vataistul amatőrizmusnak számít? Alighanem Albert Gábort nem rendíti meg. (Egyébként külön passzust igényelne még egy rövid bemutatásban is Albert Gábor olvasmányainak szemrevételezése, amely olvasmányok nem épp a provinciális, fehérlóáldozó magyar író képét hívják elő, hanem erősen rávallanak arra a fiatalemberre, aki matematikus is akart volna lenni, s teológiára is jelentkezett, no meg Németh László és a nagy esszéíró nemzedék tanítványa.)

A másik hozadéka, hogy az elmúlt évtizedek politikai történéseinek valós pszichikai vetületét adja. Azzal kezdi egyik tanulmányát, hogy olvasott egy doktorandustól egy dolgozatot a Rákosi-korszakról, amelyet az illető a korabeli újságok alapján írt meg, s ennek következtében Rákosi példátlan népszerűségéről szólt. Ha valaki késői utód a kilencvenes évek újságjai alapján írná meg történetünket, alighanem hasonlóan érvénytelen eredményre lukadna ki. De Albert Gábor könyvét bizvást használhatná forrásul, ennek ismeretében az újságokkal is többre jutna.

S végül a legfontosabb: ő, aki már 1986-ban, nevezetes felszólalásában arról beszélt, hogy minden nemzet olyan, amilyennek el meri magát képzelni, most is a jövőkép megalkotását szorgalmazza. Közvetlen hasznára szeretne lenni hazájának, ezért nem érheti be az értelmiségiek hagyományos kulturpesszimizmusával, amelyre pedig ma annyira feljogosítja az embert a világ szellemellenes természete, s annyi okot találhatna rá lefojtott, korlátok közé nyomorított életében is. Nem, ő azt tartja szem előtt, hogy „Az egyén üdvösségét magába foglaló jövőkép volt a motorja az összeomlott közép-kori Magyarország szikkadt mezőin végigsöprő reformációnak, a független ország látomása vezérelte Rákóczi katonáit, s egy új, modern Magyarországra vetett hit volt a reformkor jövőképének alapja” (*Veszélyérzet és jövőkép*). Ennek a jövőképnek a szükségessége mégsem hit vagy hitetlenség kérdése: technikai minimum az előttünk álló feladatok elvégzéséhez. Ha úgy tetszik: PR-feladat. Az más kérdés, hogy szívesen hinnénk is benne.

Hasonlóan a jelenbe vagy a jövőbe nyúlik az a sokakat provokáló megkezdett gondolat sor, amely az elmúlt években megrögzötté váló ítéletektől, azaz axiómáknak vélt előítéletektől akarja megszabadítani szellemi közéletünket – mindenesetre a szerzőt saját magát mindenképpen. Ismétlem, megkezdett munkáról van szó, amelybe bárki vitával vagy egyetértéssel bekapcsolódhat. Olyan gondolatokról, hogy vajon megállja-e a helyét az a tantétel, hogy a magyar írónak okvetlenül baloldalinak kell lenni, s vajon a baloldal kizárólagos sajátja-e a szociális érzékenység. S olyan izgalmas vizsgálódásokról, hogy vajon szentírásnak kell-e tekintenünk nagy, példaadó, meghatározó íróink,

gondolkodóink egy-egy aktuálpolitikai befolyásoltságú tételét, állítását. Nem járunk-e jobban mi is, ők is a kritikát is kibíró megbecsüléssel? (Lásd a Tiszatáj körkérdésére adott válaszcikket: *Ceterum censeo*.)

Fiatalos, bátor gondolatok. Az igazi, jó esszékötet soha nem fejeződik be tulajdonképpen.

Ács Margit

*The Abductress
NO. 14/50
ROME, 1936. E. May*